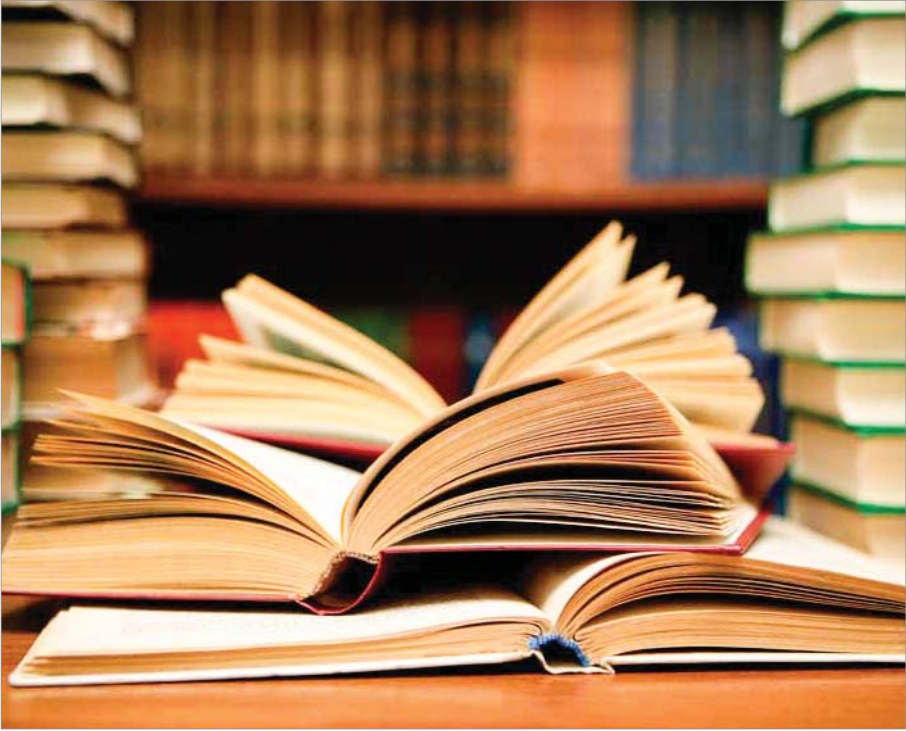

نقش دانشنامه‌نگاری

در پیشرفت علمی و فرهنگی

حوزه علمیه قم در یک‌صدسال اخیر

حجت‌الاسلام والمسلمین علی خراسانی

بحث دانشنامه‌نگاری و تدوین فرهنگ‌نامه‌ها در صد سال اخیر، به‌ویژه از زمان تأسیس حوزه علمیه قم توسط آیت‌الله حائری یزدی، تحولات چشم‌گیری را پشت سر گذاشته است. در قرن حاضر، با گسترش بی‌سابقه تولید اطلاعات و دانش در زمینه‌های مختلف علمی، حوزه علمیه قم نیز از این تحولات بی‌نصیب نبوده و در تولید و تدوین دانشنامه‌ها در علوم مختلف اسلامی؛ از جمله اصول، کلام، قرآن، حدیث و تاریخ پیشرفت‌های چشم‌گیری داشته است.

در دنیای کنونی، مراکز علمی و پژوهشی برای دسترسی سریع و مؤثر به اطلاعات، به استفاده از ابزارهایی مانند دانشنامه‌ها و دایرةالمعارف‌ها روی آورده‌اند. این منابع به کاربران این امکان را می‌دهند که به‌سادگی و سرعت به محتوای مورد نیاز خودشان دست یابند. در این میان، حوزه علمیه قم در طول یک قرن اخیر با تدوین و انتشار بیش از صد دانشنامه، گام‌های بلندی در حفظ و گسترش معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} و علوم اسلامی برداشته است.

این حرکت علمی که پس از انقلاب اسلامی با شتاب بیشتری دنبال شده، توانسته است، با ارائه منابع معتبر و دست اول، علاوه بر ارتقای سطح علمی حوزه علمیه قم، پاسخگوی نیازهای دینی و فرهنگی جهانیان باشد. به‌ویژه در عرصه جهانی، نیاز به تدوین دانشنامه‌های اسلامی با رویکرد شیعی برای معرفی دقیق و صحیح معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} بیش از پیش احساس می‌شود. این اقدامات نه‌تنها به نیازهای داخلی پاسخ می‌دهند؛ بلکه تقاضای جهانی برای آشنایی با این معارف را در سطح وسیع‌تری تأمین می‌کنند. حجت‌الاسلام والمسلمین خراسانی طی سخنانی، به اهمیت دانشنامه‌نگاری و تدوین دانشنامه‌های اسلامی در حوزه علمیه قم در صد سال گذشته پرداخته و نقش آن در گسترش معارف دینی و فرهنگی را مورد بررسی قرار می‌دهد. وی همچنین به چالش‌ها و فرصت‌های موجود در این عرصه اشاره می‌کند.

بحث دانشنامه‌نگاری و تدوین فرهنگ‌نامه‌ها در صد

ساله اخیر، به‌ویژه پس از تأسیس حوزه علمیه قم توسط آیت‌الله حائری ^{رحمته‌الله}، تحولات قابل توجهی را تجربه کرده است. در قرن حاضر، شاهد انفجار اطلاعات و تولید انبوه دانش در زمینه‌های مختلف علمی هستیم. حوزه علمیه قم نیز از این قاعده مستثنی نبوده و در این سال‌ها، شاهد پیشرفت‌های چشم‌گیری در تولید نرم‌افزارهای علمی و تدوین دانشنامه‌های مختلف در زمینه‌های اصول، کلام، تاریخ، قرآن، حدیث و دیگر علوم اسلامی بوده‌ایم.

• **اهمیت دانشنامه‌ها در عصر جدید**

در دنیای امروز، مراکز علمی و پژوهشی به دنبال ارائه سریع و آسان اطلاعات هستند. یکی از ابزارهای مؤثر در این زمینه، دانشنامه‌ها و دایرةالمعارف‌ها هستند که به مخاطبان این امکان را می‌دهند که به محتوای مورد نظر خود با سرعت و سهولت دسترسی پیدا کنند. طبق آمار موجود، دانشنامه‌ها در کتابخانه‌های سراسر دنیا، از جمله منابع پرمراجعه به‌شمار می‌روند. تدوین این دانشنامه‌ها در کشورهای مختلف به‌عنوان یک شاخص برای ارتقای سطح علمی و فرهنگی آن کشورها شناخته شده است.

• **تحولات در حوزه علمیه قم**

در یکصد سال گذشته، حوزه علمیه قم در جهت تولید و انتشار دانشنامه‌ها پیشرفت‌های زیادی داشته است. پس از انقلاب اسلامی، این حرکت شتاب بیشتری گرفت و به‌ویژه در سه‌دهه اخیر، مجموعه‌های مختلف علمی در حوزه‌های حدیث، قرآن، فقه و دیگر علوم اسلامی، به تدوین و انتشار دانشنامه‌ها پرداخته‌اند. در حال حاضر

دغدغه‌های

حقوق بشری حوزه

در یک‌صدسال اخیر

حجت‌الاسلام والمسلمین حسین جوان‌آراسته

نشست «دغدغه‌های حقوق بشری حوزه در یک‌صدسال اخیر»، از سلسله نشست‌های یکصدمین سال‌بازتأسیس حوزه علمیه قم برگزار شد. حجت‌الاسلام والمسلمین حسین جوان‌آراسته در این نشست که به‌همت دبیرخانه یکصدمین سال‌بازتأسیس حوزه علمیه قم و با همکاری معاونت پژوهش حوزه‌های علمیه برگزار شد، عنوان کرد: این موضوع در دو بازه زمانی فعالیت‌های حقوق بشری قبل از انقلاب اسلامی و بعد از انقلاب اسلامی، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

وی ادامه داد: حوزه علمیه قم بعد از گذشت یک‌قرن از بازتأسیس آن، در سایه تحولات چشم‌گیری که به‌ویژه بعد از انقلاب اسلامی داشته است، به‌عنوان مرکزیت نخست علمی جهان تشیع مطرح است و انتظارات از آن روز به روز در حال افزایش است.

عضو هیئت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه افزود: آیت‌الله حائری ^{رحمته‌الله} به‌عنوان مؤسس حوزه علمیه قم، ستون و پایه این مسأله بود و گام اول را

• ویژه‌نامه حوزه صد ساله / ۶

میان موضوعات مختلف را درک کند. برای مثال، وقتی که مقاله‌ای درباره علی‌بن ابی‌طالب ^{علیه‌السلام} نوشته می‌شود، این مقاله ممکن است با موضوعات دیگری مانند پیامبر اکرم ^{صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم}، حضرت زهرا ^{علیها‌السلام}، جنگ بدر، جنگ احد یا غدیر مرتبط باشد. در اینجا، نظام ارجاعی می‌تواند به مخاطب کمک کند تا به‌راحتی به مقالات و منابع مرتبط با این موضوعات دسترسی پیدا کند.

این سیستم ارجاعی نه‌تنها به مؤلفان کمک می‌کند که پیوندهای معنایی و تاریخی میان موضوعات مختلف را شفاف‌سازی کنند؛ بلکه به مخاطب نیز این امکان را می‌دهد که سریع‌تر به اطلاعات دقیق‌تری دست یابد. بدین ترتیب، دانشنامه‌ها به ابزاری قدرتمند برای تسهیل دسترسی به معارف و اطلاعات جامع تبدیل می‌شوند.

• **ویژگی‌های مهم دانشنامه‌ها در قرن جدید از منابع دست اول تا نظام ارجاعات**

یکی از ویژگی‌های برجسته‌ای که موجب شده، دانشنامه‌ها در دنیای امروز مورد توجه قرار بگیرند، استفاده از منابع دست اول است. دانشنامه‌ها تلاش می‌کنند، اطلاعات را از معتبرترین و اصلی‌ترین منابع استخراج کرده و در دسترس مخاطبان قرار دهند؛ البته مراجعه به منابع دست اول، تنها به منابع قدیمی محدود نمی‌شود؛ منابع جدید و به‌روز نیز می‌توانند، اطلاعات نوینی را در اختیار کاربران قرار دهند. به‌همین دلیل، استفاده از منابع اصلی و جدید یکی از نکات کلیدی در موفقیت دانشنامه‌هاست.

• **حذف زواید و دقت در ارائه اطلاعات**

از دیگر ویژگی‌های اساسی که باعث استقبال از دانشنامه‌ها می‌شود، حذف زواید و لغاضی‌هاست. مقالات دانشنامه‌ها معمولاً به‌طور چکیده و مختصر نوشته می‌شوند و تنها به جنبه‌های ضروری و مرتبط با موضوع پرداخته می‌شود. این امرکمک می‌کند که اطلاعات به‌صورت دقیق و متمرکز بر روی موضوعات خود ارائه شود و از خروج موضوعی اجتناب گردد.

• **تسهیل دسترسی با سیستم الفبایی**

یکی دیگر از عواملی که دسترسی به اطلاعات را در دانشنامه‌ها تسهیل می‌کند، استفاده از سیستم الفبایی برای ترتیب دادن مقالات است. این ساختار به مخاطب این امکان را می‌دهد که به‌راحتی به هر موضوعی که در نظر دارد، مراجعه کرده و اطلاعات جامع و دقیقی را دریافت کند.

• **پروژه‌های بزرگ در حوزه دانشنامه‌نگاری اسلامی**

با توجه به پیشرفت‌های چشم‌گیر در حوزه‌های مختلف، حوزه علمیه قم توانسته است، پروژه‌های بزرگی در زمینه دانشنامه‌نگاری اسلامی و دانشنامه‌های اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} اجرا کند؛ به‌طوری‌که امروزه شاهد تألیف دانشنامه‌هایی در موضوعاتی همچون قرآن کریم، حدیث، کلام اسلامی و معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} هستیم؛ اما یکی از چالش‌ها در این زمینه، عدم معرفی کافی این پروژه‌ها به جامعه جهانی است. از همین رو، پیشنهاد می‌شود که این آثار با زبان‌های مختلف به دنیا معرفی شوند تا نیازهای جهانی به اطلاعات صحیح و معتبر در این زمینه‌ها برآورده گردد.

به‌ویژه در مواقعی که دانشنامه‌های موجود در سطح جهانی به‌طور عمده توسط غیرمسلمان‌ها نگاشته شده‌اند، نیاز به ایجاد تعامل علمی میان مراکز علمی مختلف برای تدوین دانشنامه‌های اسلامی احساس می‌شود. این تعامل می‌تواند منجر به تولید آثار علمی معتبر و عمیق‌تر در موضوعات اسلامی، به‌ویژه در معرفی معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام}، گردد.

• **توسعه آینده و ضرورت تدوین دانشنامه‌های جدید**

از دیگر نقاط قوت این پروژه‌ها، تولید دانشنامه‌های جدید در عرصه‌های مختلف علوم اسلامی است. از جامعه‌شناسی گرفته تا روان‌شناسی اسلامی، حوزه‌های علمی متنوعی در حال رشد و پیشرفت هستند که نیاز به تدوین دانشنامه‌های به‌روز و متناسب با تحولات جدید دارد. با توجه به موفقیت‌هایی که تاکنون در این زمینه‌ها حاصل شده است، امید می‌رود که در آینده‌ای نزدیک، شاهد بالندگی بیشتر دانشنامه‌نگاری اسلامی و توسعه آن در حوزه علمیه قم باشیم.

• **نتیجه‌گیری**

حرکت در جهت پیشرفت دانشنامه‌نگاری، به‌ویژه در عرصه‌های مرتبط با معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} و علوم اسلامی، می‌تواند نقش مهمی در معرفی شیعه و معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام} به دنیا ایفا کند. این حرکت در صورتی که به‌طور مؤثر و با زبان‌های مختلف گسترش یابد، می‌تواند به‌عنوان یکی از ابزارهای قدرتمند تبلیغی در دنیای امروز عمل کند و سهم مهمی در گسترش علوم اسلامی در سطح جهانی داشته باشد.

ویرایش و تنظیم حمید کریمی

در پیشرفت علمی و فرهنگی

حوزه علمیه قم در یک‌صدسال اخیر

پرداخته‌اند که این معارف را به مخاطبان داخلی و خارجی ارائه می‌دهد.

• **ویژگی‌های دانشنامه‌های معاصر و نقش آنها در گسترش معارف اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام}**

دانشنامه‌ها ویژگی‌هایی دارند که موجب شده است، استفاده از آنها در دنیای امروز افزایش یابد. این ویژگی‌ها عبارتند از:

۱. **دسترس‌پذیری آسان:** به‌دلیل ساختار الفبایی و جستجوی سریع اطلاعات، دانشنامه‌ها برای هر نوع جستجو و تحقیق بسیار مناسب هستند.

۲. **دقت و اعتبار منابع علمی موجود:** در دانشنامه‌ها معمولاً بر اساس تحقیقات دقیق و مستندات معتبر تهیه می‌شوند.

۳. **پوشش وسیع موضوعات:** دانشنامه‌ها به‌گونه‌ای طراحی می‌شوند که تمام ابعاد موضوعات مختلف را پوشش دهند؛ از جمله تاریخ، فقه، تفسیر قرآن، و اخلاق. بنابراین، با توجه به افزایش گرایش جهانی به آموزه‌های اهل‌بیت ^{علیهم‌السلام}، ضروری است که حوزه علمیه قم و مراکز علمی شیعی در سطح جهانی، اقدامات بیشتری در زمینه تدوین و انتشار دانشنامه‌هایی با رویکرد شیعی انجام دهند تا این معارف به‌طور مؤثرتر و گسترده‌تری در دسترس قرار گیرد.

• **ویژگی‌های اصلی دانشنامه‌ها**

در ارائه معارف جامع و دسترسی آسان

یکی از مهم‌ترین رسالت‌های دانشنامه‌ها، گزارش و ثبت تمامی دانش تولیدشده در یک موضوع خاص است. در هر موضوع یا رشته‌ای، وظیفه دانشنامه‌ها این است که تمام اقوال و نظرات موجود را جمع‌آوری کرده و به‌طور دقیق و جامع ارائه دهند. این ویژگی سبب می‌شود که مخاطب به تمامی دیدگاه‌ها و اطلاعات موجود دسترسی پیدا کند و درک وسیع‌تری از موضوع به دست آورد.

• **جامعیت و ورودی‌های متنوع در دانشنامه‌ها**

یکی دیگر از ویژگی‌های اساسی دانشنامه‌ها، جامعیت ورودی‌هاست. این به‌معنای آن است که دانشنامه باید ورودی‌های گسترده‌ای را برای تمامی موضوعات، مفاهیم و اعلام مختلف فراهم کند. به‌طوری‌که کاربر با هر روشی که بخواهد، اطلاعات مورد نیاز خود را جستجو کند، بتواند به‌راحتی به آن دسترسی پیدا کند. این ورودی‌ها باید به‌گونه‌ای تنظیم شوند که مخاطب بتواند، از هر نقطه‌ای که وارد شود، به‌راحتی اطلاعات دقیقی بیابد.

• **نظام ارجاعاتی در دانشنامه‌ها پیوند موضوعات و تسهیل دسترسی**

یکی از مزایای قابل توجه دیگر دانشنامه‌ها، سیستم ارجاعیاتی است که در آن استفاده می‌شود. این نظام می‌تواند به‌طور مؤثری به مخاطب کمک کند تا ارتباطات

دامنه و گستره حق‌الناس، وسیع‌تر از قلمروی حقوق بشر امروز است.

وی با بیان اینکه آنچه قبل از انقلاب صورت‌گرفته، تحت عنوان موضع‌گیری‌های عالمان و متفکران حوزوی است که در رابطه با موضوعات حقوق بشری ایفای نقش کردند، افزود: حوزه‌های علمیه به‌ویژه حوزه علمیه قم، با الهام از تعالیم اسلامی همواره مهم‌ترین خاستگاه آزادی، قیام برای آزادگی ملت‌ها و مبارزه با استعمار بودند.

عضو هیأت علمی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، با بیان اینکه در جهان معاصر شاهد سه انقلاب بزرگ بودیم، اظهار کرد: انقلاب کبیر فرانسه (۱۷۹۹–۱۷۸۹) بخش عظیمی از اروپای زمان خودش را تحت تأثیر قرار داد و متفکران و نظریه‌پردازان این انقلاب، کسانی مثل روسو، ولتر و مونتسکیو بودند که به‌نوعی رهبران ایدئولوژیک آن محسوب می‌شدند. انقلاب فرانسه با شعارهای مرگ بر اشرافیت، زنده‌باد آزادی و برابری و برادری بود که به سلطنت مطلقه لویی شانزدهم پایان داد. اعلامیه حقوق بشر و شهروند فرانسه در ۱۷۸۹، زمینه‌ساز اعلامیه جهانی حقوق بشر در ۱۹۴۸ شد.

وی دومین انقلاب تأثیرگذار را انقلاب روسیه (۱۹۱۷) دانست و گفت: این انقلاب برضد امپراطوری روسیه صورت‌گرفت که به سرنگونی حکومت تزارها انجامید. در این انقلاب رهبران ایدئولوژیک با رهبران سیاسی متفاوت بودند و افرادی مانند مارکس که آلمانی است، ایده‌پرداز این انقلاب هستند و رهبری سیاسی آن بر عهده لنین است. این انقلاب وقتی به پیروزی رسید، یک پهنه گسترده از شرق جهان را تحت سیطره خودش قرار داد و به یک جغرافیای خاص محدود نند و جهان را به دو قطب شرق و غرب تقسیم کرد.

حجت‌الاسلام والمسلمین جوان‌آراسته با بیان اینکه سومین انقلاب مهم قرن معاصر، انقلاب اسلامی ایران بود، تصریح کرد: انقلاب اسلامی ایران داعیه جهانی داشت و تأثیر جهانی نیز گذاشت و یک زلزله بزرگی بود که در اواخر قرن بیستم (۱۹۷۹) به وقوع پیوست. در این انقلاب، نظریه‌پرداز و رهبری

پرداشت و در ادامه علمای بزرگی از جمله آیت‌الله خوانساری، آیت‌الله صدر، آیات ثلاث، آیت‌الله‌العظمی بروجردی و امام خمینی ^{علیهم‌السلام} استوانه‌های اصلی و اساسی و قوام‌بخش حوزه علمیه قم بودند که هریک به‌نحوی ایفای نقش کردند.

وی ادامه داد: علم فقه در میان علوم حوزوی جایگاه ویژه‌ای دارد و از طریی رابطه بین فقه و حقوق بسیار درهم‌تنیده و پیوسته است؛ به‌طوری‌که بخش‌های گسترده‌ای از حقوق خصوصی، حقوق جزا و حقوق بشر، از این میراث گران‌سنگ فقهی ما در حوزه‌های علمیه گرفته شده است؛ به‌همین خاطر موضع‌گیری و نقش‌آفرینی حوزویان و ورود حوزویان به عرصه‌های حقوقی قابل توجه بوده است.

حجت‌الاسلام والمسلمین جوان‌آراسته بیان کرد: آنچه امروزه به‌عنوان «حقوق بشر» از آن نام می‌بریم، در ادبیات رایج حقوقی و دینی ما «حق‌الناس» است که طیف گسترده‌ای از حقوق اخلاقی و قانونی را شامل می‌شود؛ یعنی